

Agata Kristi

Autobiografija

Preveo
Nenad Dropulić

— Laguna —

Naslov originala

Agatha Christie
AN AUTOBIOGRAPHY

Copyright © 1977 Agatha Christie Limited. All rights reserved.

AGATHA CHRISTIE is a registered trademark of Agatha Christie Limited in the UK and elsewhere. All rights reserved.

Translation copyright © Agatha Christie Limited 2020.
All rights reserved.

100
—
GODINA
—
KRALJICE KRIMIĆA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Autobiografija

Sadržaj

Predgovor	9
Uvod.	11
Prvi deo: Ašfild	15
Drugi deo: „Dečaci i devojčice idu da se igraju.“	76
Treći deo: Odrastanje	132
Četvrti deo: Flertovanje, udvaranje, veridba, venčanje. . .191	
Peti deo: Rat	261
Šesti deo: Put oko sveta	334
Sedmi deo: Zemlja izgubljenog spokoja	372
Osmi deo: Drugo proleće	419
Deveti deo: Život s Maksom	489
Deseti deo: Drugi rat.	558
Jedanaesti deo: Jesen.	587
Pogovor	613
Indeks	617

PREDGOVOR

Agata Kristi počela je da piše ovu knjigu 1950; završila ju je petnaestak godina kasnije, kad joj je bilo sedamdeset pet. U svakoj knjizi stvaranoj tako dugo moraju se naći izvesna ponavljanja i neusaglašenosti; to je sve uređeno. No ništa važno nije izostavljeno: suštinski posmatrano, ovo je autobiografija kakvu bi ona želela.

Završila ju je sa sedamdeset pet godina jer je, kako se izrazila, „to delovalo kao pravo vreme da se stane. Što se tiče života, nema više ništa da se kaže.“ Tokom poslednjih deset godina života postigla je značajne uspehe – snimljen je film *Ubistvo u Orijent ekspresu*, predstava *Mišolovka* i dalje se izvodila bez prekida od premijere 1952, prodaja njenih knjiga u svetu naglo je rasla iz godine u godinu i u Sjedinjenim Državama je Agata Kristi izbila na prvo mesto na listama najprodavanijih naslova, isto ono koje je dugo zauzimala u Velikoj Britaniji i Komonveltu, a 1971. godine odlikovana je Ordenom Britanskog carstva drugog stepena. Bile su to samo dodatne lovorike za dostignuća koja su prema njenom mišljenju već bila iza nje. Godine 1965. mogla je iskreno da napiše: „Zadovoljna sam. Uradila sam ono što sam želela.“

Iako je ovo autobiografija i počinje, kao što i treba, od početka i teče do završetka pisanja, Agata Kristi nije želela da bude suviše kruto sputana lancima hronologije. Privlačnost ove knjige delimično se krije i u tome što se ona kretala kako je mašta ponese; mestimično je prekidala tok da razmišlja o neshvatljivim navikama posluge ili prednostima zrelog doba; skakala je ponegde napred zato što ju je neka sopstvena osobina iz detinjstva živo podsetila na njenog unuka. Nije se smatrala obaveznom da baš sve stavi u knjigu. Nekoliko epizoda koje su drugima možda važne – njen slavni nestanak, na primer – nisu spomenute, mada u konkretnom slučaju kasnije pozivanje na nastup amnezije razjašnjava pravi tok događaja. Što se tiče ostalog, „pamtila sam, pretpostavljam, ono što sam želela da upamtim“, i mada opisuje razvod od prvog muža s dirljivim dostojanstvom, Agata obično želi da se seća radosnih ili zabavnih delova svoje životne priče.

Vrlo je malo ljudi uspelo da izvuce snažniju i raznovrsniju zabavu iz života, i ova knjiga je pre svega himna radosti življenja.

Da je dočekala objavljivanje ove knjige, gospođa Kristi bi verovatno želela da zahvali mnogima koji su joj uneli radost u život, pre svega, naravno, svom mužu Maksu i svojoj porodici. Možda nije neumesno da mi njeni izdavači zahvalimo njoj. Pedeset godina nas je gnjavila, grdila i oduševljavala; neprestano nas je izazivala zahtevajući najviše standarde na svim poljima izdavačkog posla; njena vedrina i strast za životom unosile su nam toplinu u srca. Koliko je uživala u pisanju jasno se vidi na ovim stranicama; ono što se ne vidi jeste njena veština da to uživanje prenese na sve koji su imali veze s njenim radom, pa je izdavanje njenih knjiga bilo neprekidno zadovoljstvo. Potpuno je sigurno da je kao književnica i kao ličnost Agata Kristi bila i ostala jedinstvena.

UVOD

Nimrud, Irak, 2. april 1950.

Nimrud je savremeno ime drevnog grada Kalaha, vojne prestonice Asiraca. Naš Ekspedicijski dom sagrađen je od opeka od blata.

Prostire se istočnom padinom brega, ima kuhinju, dnevnu sobu s trpezarijom, malu kancelariju, radionicu, sobu za crtanje, veliku ostavu i sobu za grnčariju i majušnu mračnu komoru (svi spavamo u šatorima).

Ove godine Ekspedicijski dom dobio je još jednu prostoriju, sobu površine oko tri kvadratna metra. Na omalterisanom podu su prostirke od rogozine i dva gruba ćilima jarkih boja. Na zidu je slika jednog mladog iračkog umetnika; lavirintom živo obojenih kocaka prikazuje dva magarca kako idu kroz suk. Prozor je na istočnom zidu i gleda prema snegom prekrivenim planinama Kurdistana. Na vrata spolja je pričvršćena kvadratna karta na kojoj klinastim pismom piše BEJT AGATA (Agatina kuća).

To je, dakle, moja „kuća“, nastala s idejom da imam potpunu privatnost kako bih mogla ozbiljno da se poduhvatim

pisanja. Kako iskopavanja budu napredovala, verovatno neću imati vremena za to. Biće potrebno prati i popravljati predmete, fotografisati, obeležavati, zavoditi u kataloge i pakovati. Prva sedmica ili deset dana trebalo bi, ipak, da budu manje-više dokolica.

Tačno je da ovde ima izvesnih smetnji za koncentraciju. Na krovu Doma radnici Arapi skaču, veselo se dovikuju i stalno premeštaju nesigurne merdevine. Psi laju, ćurke ćurliču. Policajčev konj zvekeće lancem, a vrata i prozori naizmenično se otvaraju uz tresku. Sedim za prilično čvrstim drvenim stolom, a pored mene je živo obojena limena kutija kakve Arapi nose na put. U nju ću stavljati rukopis kako bude napredovao.

Trebalo bi da pišem detektivsku priču, ali s prirodnim porivom pisca da pišem bilo šta drugo osim onoga što bi trebalo, sasvim neočekivano čeznem da napišem autobiografiju. Čula sam da ta želja pre ili kasnije obuzme svakoga. Sada odjednom obuzima mene.

S druge strane, autobiografija je previše zvučna reč. Nagovestava smišljeno proučavanje čitavog života, navođenje imena, datuma i mesta prema urednom vremenskom redosledu. Moja je želja, međutim, da zagnjurim ruke u hrpu i izvučem pregršt odabranih uspomena.

Čini mi se da se život sastoji od tri dela: neodoljive i obično prijatne sadašnjosti, koja juri iz minuta u minut sudbonosnom brzinom; od budućnosti, nejasne i nesigurne, za koju možemo da stvaramo brojne zanimljive planove, što luđe i neverovatnije to bolje – pošto ništa neće ispasti kako očekujemo, možemo makar da se zabavljamo planirajući; i najzad od prošlosti, od sećanja i činjenica koje čine temelj našeg sadašnjeg života, a prizivaju ih iznenada mirisi, oblik nekog brda, stara pesma – neka sitnica zbog koje čovek iznenada kaže: „Sećam se...“, s naročitim i pomalo neobjašnjivim zadovoljstvom.

To je jedna povlastica koju donose godine, i to vrlo prijatna – sećanje.

Nažalost, često želimo ne samo da se sećamo nego i da govorimo o onome čega se sećamo, a to je većini ljudi dosadno – ponavljajte to sebi. Zašto bi ih zanimalo ono što je, na kraju krajeva, vaš život, a ne njihov? Istina, vrlo mladim ljudima povremeno ste istorijski zanimljivi.

„Pretpostavljam“, sa zanimanjem mi kaže dobro obrazovana devojka, „da se dobro sećate Krimskog rata?“ Prilično povređena, odgovaram joj da nisam baš toliko stara. Takođe poričem i da sam učestvovala u Indijskom ustanku, ali priznajem da se sećam Burskih ratova – kao što i treba, moj brat je učestvovao u njima.

U prvoj uspomeni koja mi pada na um jasno vidim sebe kako idem s majkom ulicama Dinara na pijačni dan. Dečak s velikom korpom punom svega i svačega grubo naleće na mene i samo što me ne obori. OGREBAO ME JE PO MIŠICI. BOLI ME. POČINJEM DA PLAČEM. Imam oko sedam godina, čini mi se.

Moja majka, koja voli stoičko ponašanje u javnosti, prekorava me.

„Misli na naše hrabre vojnike u Južnoj Africi“, kaže.

Uplakana, ja vičem: „Neću da budem hrabri vojnik. Hoću da budem kukavica.“

Šta određuje čega ćemo se sećati? Živo je kao bioskop. Trep! Evo me kao male kako jedem eklere za rođendan. Trep!

Prolaze dve godine i sedim baki u krilu, svečano uvezana kao pile upravo doneseno iz radnje gospodin Vajtljija, i gotovo histerično se smejem domišljatoj šali.

Samo trenuci – a između njih duge praznine meseci, čak i godina. Gde smo bili? To dovodi do jednog pitanja Pera Ginta:

„Gde sam bio ja, lično ja, ceo čovek, pravi čovek?“

Nikada ne upoznajemo celog čoveka, mada ponekad, u deliću sekunde, upoznamo pravog čoveka. Lično mislim da su sećanja trenuci koji, koliko god beznačajno delovali, ipak predstavljaju unutrašnju ličnost i samog čoveka kao najstvarnijeg.

Danas sam ja ista ličnost kao ona ozbiljna devojčica s gustim uvojcima boje lana. Ja sam kuća u kojoj duh boravi, raste, razvija nagone, ukuse, osećanja i umne sposobnosti, ali ja sama, istinska Agata, potpuno sam ista. Ja ne poznajem čitavu Agatu.

Čitavu Agatu, uverena sam, poznaje samo Bog.

I evo nas, svih nas, mala Agata Miler i velika Agata Miler, Agata Kristi i Agata Malovan, nastavljamo svojim putem – kuda? Niko to ne zna – zbog čega, naravno, život i jeste uzbudljiv. Oduvek sam mislila da je život uzbudljiv, a mislim to i danas.

Pošto tako malo znamo o životu – samo sopstvenu sićušnu ulogu – mi smo kao glumac koji ima da kaže nekoliko rečenica u prvom činu. On ima otkucan tekst s uputstvima i to je sve što zna. Nije pročitao komad. Zašto bi? Treba samo da kaže: „Telefon ne radi, milostiva“, i da se zatim povuče u zaborav.

Kad se zavesa podigne na dan predstave, međutim, on će čuti komad od početka do kraja, pripremiće se za izlazak na pozornicu i na kraju će se pokloniti.

Da bi bio deo nečega, čovek ne mora ništa da razume. Smatram da je to jedna od najzanimljivijih strana života.

Volim život. Ponekad sam duboko očajavala, tugovala sam, bila sam satrvana bolom, ali uprkos svemu tome potpuno sam ubeđena da je veličanstveno naprosto biti živ.

Zbog toga nameravam da uživam u sećanjima, bez žurbe, da povremeno napišem stranu-dve. Taj zadatak verovatno ću obavljati godinama. Zašto to uopšte zovem zadatkom? To je zadovoljstvo.

Jednom sam videla drevni kineski svitak koji mi se mnogo dopao. Prikazivao je starca kako sedi ispod drveta i igra se kolariću-paniću. Slika se zvala *Starac uživa u zadovoljstvima dokolice*. Nikad je nisam zaboravila.

Pošto sam odlučila da ću uživati, trebalo bi i da počnem. I mada ne očekujem da ću sačuvati tačan vremenski redosled, mogu makar da pokušam da krenem od početka.

PRVI DEO

AŠFILD

*Ô! ma chere maison; mon nid, mon gîte,
Le passé t'habite... Ô ma chere maison.**

I

Srećno detinjstvo je nešto najlepše što može da vam se dogodi u životu. Moje detinjstvo bilo je veoma srećno. Imala sam kuću i baštu koje sam mnogo volela, mudru i strpljivu dadilju, oca i majku koji su se mnogo voleli i bili uspešan bračni i roditeljski par.

Sada kad se osvrnem, čini mi se da je naš dom bio istinski srećan. Za to je uglavnom bio zaslužan moj otac, jer je bio veoma prijatan čovek. Na tu vrlinu danas se ne obraća mnogo pažnje. Ljudi obično pitaju da li je neko pametan, marljiv, da li doprinosi dobrobiti zajednice, da li se na njega računa. Čarls Dikens divno je napisao u *Dejvidu Koperfildu*:

„Da li je vaš brat prijatan čovek, Pegoti?“, upitao sam oprezno.

„Oh, kako je on samo prijatan!“, uzviknu Pegoti.“

Zapitajte se to o većini svojih prijatelja i poznanika i možda ćete se iznenaditi koliko će retko odgovor biti isti kao onaj koji je dala Pegoti.

* Franc.: O, kućo moja draga, moje gnezdo, moj dome / U tebi prošlost stanuje... O, kućo moja draga. (Prim. prev.)

Moj otac verovatno ne bi zadovoljio savremena merila.

Bio je lenj. Bilo je to vreme nezavisnih prihoda, a ljudi koji su imali nezavisne prihode nisu morali da rade. Od njih se to nije očekivalo. Prilično sam ubeđena da moj otac ionako ne bi umeo dobro da radi.

Izlazio je svakog jutra iz naše kuće u Torkiju i odlazio u svoj klub. Vraćao se kući na ručak, fijakerom, a po podne je ponovo išao u klub i vraćao se kući na vreme da se presvuče za večeru. U sezoni kriketa provodio je dane u klubu čiji je bio predsednik. Povremeno je takođe priređivao amaterske pozorišne predstave. Imao je ogroman broj prijatelja i voleo je da ih poziva u goste. Svake nedelje u kući je bila jedna velika večera, a on i moja majka izlazili su na večeru obično dva do tri puta nedeljno.

Tek kasnije sam shvatila koliko je bio voljen. Kad je umro, pisma su nam stizala iz čitavog sveta. A tek mesni trgovci, kočijaši, nekadašnji zaposlenici – svaki čas bi mi prišao neki starac i rekao: „Ah! Odlično pamtim gospodina Milera. Nikad ga neću zaboraviti. Nema više takvih ljudi danas.“

Pa ipak, ni po čemu se nije isticao. Nije bio izrazito pаметan. Mislim da je imao jednostavno srce puno ljubavi i da je zaista mario za ljude. Bio je veoma duhovit i lako je nasmejavao društvo. U njemu nije bilo ni trunke zlobe ni zavisti i bio je gotovo nezamislivo velikodušan. Nosio je u sebi prirodnu vedrinu i spokoj.

Moja majka je bila potpuno drugačija. Zagonetna i privlačna žena, zapanjujuće originalnih ideja, stidljiva i s vrlo malo samopouzdanja i, u suštini, mislim, prirodno setna.

Sluge i deca bili su joj privrženi i bez pogovora su slušali svaku njenu reč. Bila bi prvorazredna nastavnica. Sve što kaže odmah bi postajalo zanimljivo i značajno. Jednoličnost joj je bila dosadna, pa je skakala s teme na temu tako da su razgovori s njom ponekad zbunjivali. Kao što je moj otac govorio, nije

imala smisla za humor. Na tu optužbu odgovarala je povrednim tonom: „Samo zato što ne mislim da su neke tvoje priče smešne, Frede...“, a moj otac bi se grohotom smejao.

Bila je oko deset godina mlađa od mog oca i volela ga je od svoje desete godine. Dok je on kao veseli mladić jurcao između Njujorka i juga Francuske, moja majka, povučena i tiha devojčica, sedela je kod kuće, mislila na njega, ponekad pisala pesme u spomenar i vezla mu novčanik. Taj novčanik moj otac je čuvao do kraja života.

Tipična viktorijanska ljubavna priča, ali nastala na dubokim osećanjima.

Moji roditelji me zanimaju ne samo zato što su mi bili roditelji nego jer su ostvarili nešto veoma retko – srećan brak. Do danas sam videla svega četiri potpuno uspešna braka. Postoji li recept za uspeh? Mislim da ne. Od moja četiri primera, jedan je brak sedamnaestogodišnje devojke s muškarcem više od petnaest godina starijim od nje. Sam on se braku protivio, govoreći joj da još ne zna šta želi. Odgovorila mu je da savršeno dobro zna šta želi i da je odlučila da se uda za njega još pre četiri godine! Njihov bračni život opterećivalo je to što su najpre njegova, a zatim njena majka živela s njima – što je dovoljno da upropasti gotovo svaki brak. Ona je spokojna ličnost prepuna žara. Podseća me pomalo na moju majku, ali bez njenog živog uma i intelektualnih interesovanja. Imaju troje već odrasle dece. Zajedno su više od trideset godina i još su odani jedno drugom. Drugi primer je mladić koji se oženio petnaest godina starijom udovicom. Ona je godinama odbijala njegove prosidbe, na kraju je pristala i živeli su srećno sve do njene smrti trideset pet godina kasnije.

Moja majka Klara Bomer nije imala srećno detinjstvo.

Njenog oca, oficira u Puku argajlskih brđana, zbacio je konj; poginuo je na mestu, a moja dvadesetsedmogodišnja baka, mlada i lepa, ostala je udovica s četvoro dece, bez ičega osim

udovičke penzije. Otprilike u to vreme njena starija sestra, druga supruga jednog bogatog Amerikanca, pisala joj je i ponudila da usvoji jedno njeno dete i odgaji ga kao svoje.

Preplašena mlada udovica, koja je marljivo šila i vezla da prehrani i školuje četvoro dece, naprosto nije mogla da odbije ovakvu ponudu. Imala je tri sina i kćer, pa je odabrala kćer, bilo zato što je mislila da će se njeni sinovi snaći u životu dok su devojčici potrebne prednosti udobnog doma, bilo zato što je, kako je moja majka verovala, više volela sinove. Moja majka se odselila iz Džerzija na sever Engleske, u nepoznatu kuću. Mislim da su bes koji je osećala i duboki bol jer je neželjena oblikovali njen stav prema životu. Njena tetka je bila dobra žena, prijatne naravi i velikodušna, ali nije zapažala osećanja svoje sestričine. Moja majka je imala takozvane prednosti udobne kuće i dobrog obrazovanja, ali ono što je izgubila i što se nije moglo nadoknaditi bio je bezbrižni život s braćom *u sopstvenom domu*. Vrlo često u novinskim rubrikama za savete roditelji pitaju da li da puste decu da odu kod nekoga zbog „prednosti koje ja ne mogu da im obezbedim, kao što je prvo-razredno obrazovanje“. Uvek mi dođe da povičem: Ne puštajte dete! Njegov dom, njegova porodica, ljubav i sigurnost pripadanja – šta najbolje obrazovanje na svetu znači naspram toga?

Moja majka je bila duboko nesrećna u svom novom životu. Svake noći je plakala dok ne zaspi, bila je mršava i bleđa i najzad se toliko razbolela da je njena tetka pozvala lekara. Bio je to iskusan postariji čovek i posle razgovora s devojčicom rekao je tetki: „Dete pati za rođenom kućom.“

Njena tetka se zapanjila i nije mu poverovala. „O, ne“, rekla je. „To je nemoguće. Klara je dobro i mirno dete, nikad ne stvara nevolje i vrlo je srećna.“ Stari lekar se vratio kod moje majke i ponovo razgovarao s njom. Ona ima braću, zar ne? Koliko ih je? Kako se zovu? Posle nekog vremena dete je briznulo u žestok plač i čitava priča je otkrivena.

Bilo joj je lakše kad se izjadala, ali uvek se osećala „neželjeno“. Mislim da je to zamerala mojoj baki do njenog smrtnog časa. Veoma se vezala za svog teču Amerikanca. Zdravlje mu je tada već bilo ozbiljno narušeno, ali voleo je tihu malu Klaru i dolazio je kod nje da joj čita njenu omiljenu knjigu *Kralj Zlatne reke*. No istinska uteha u njenom životu bile su povremene posete tetkinog pastorka Freda Milera – „rođaka Freda“.

Njemu je tada bilo oko dvadeset godina i uvek je bio izuzetno ljubazan prema maloj „rođaci“. Jednog dana, kad je mojoj majci bilo jedanaest godina, rekao je njenoj tetki:

„Kakve divne oči ima Klara!“

Klara, koja je sebe oduvek smatrala krajnje neuglednom, otišla je na sprat i zagledala se u tetkino veliko ogledalo na toaletnom stolu. Možda *zaista* ima lepe oči... To ju je neizmerno razvedrilo. Od tada je njeno srce pripadalo samo Fredu.

Kad je bio u Americi, Fredu je jedan stari porodični prijatelj rekao: „Fred, jednog dana ćeš se oženiti onom svojom malom rođakom Engleskinjom.“

Preneražen, Fred je uzvratio: „Klarom? Pa ona je dete.“

Gajio je, ipak, posebna osećanja prema tom detetu koje ga je obožavalo. Čuvao je njena detinjasta pisma i pesme koje mu je pisala, a posle dugog niza flertova s lepticama iz visokog društva i duhovitim mladim Njujorčankama (među njima i s Dženi Džerom, kasnije majkom Vinstona Čerčila), vratio se kući u Englesku da zatraži ruku svoje tihe male rođake.

Potpuno je tipično za moju majku da ga je odlučno odbila.

„Zašto?“, upitala sam je jednom.

„Zato što sam bila zdepasta“, odgovorila je.

Otac nije odustao. Zaprošio ju je ponovo i ovog puta majka je prevladala svoje bojazni i prilično sumnjičavo pristala da se uda za njega, mada puna bojazni da će se on „razočarati njome“.

Tako su se venčali, a na njenom portretu u venčanici vidi se ljupko ozbiljno lice, tamna kosa i krupne oči boje lešnika.

Pre nego što se rodila moja sestra, otišli su u Torki, tada pomodno zimovalistište s ugledom koji je kasnije stekla Rivijera, i unajmili nameštene sobe. Otac je bio očaran Torkijem. Voleo je more. Nekoliko njegovih prijatelja živelo je tamo, a drugi prijatelji, Amerikanci, dolazili su preko zime. Moja sestra Medž rodila se u Torkiju, a moji roditelji ubrzo su otišli u Ameriku jer su tada pretpostavljali da će tamo zauvek živeti. Očevi deda i baba još su bili živi, a posle smrti njegove majke na Floridi odgajili su ga u mirnom delu Nove Engleske. Bio je veoma vezan za njih i želeo je da vide njegovu ženu i kćerkicu. Moj brat se rodio dok su boravili u Americi. Posle nekog vremena otac je odlučio da se vrate u Englesku. Čim su stigli, zbog poslovnih neprilika ponovo je otišao u Njujork. Predložio je mojoj majci da unajmi nameštenu kuću i smesti se tu dok on ne bude mogao da dođe.

Majka je pošla da razgleda nameštene kuće u Torkiju. Kad se vratila, zadovoljno je izjavila: „Frede, kupila sam kuću!“

Moj otac samo što se nije srušio. I dalje je očekivao da će živeti u Americi.

„Zašto si to uradila?“, upitao ju je.

„Zato što mi se dopala“, objasnila je moja majka.

Obišla je, kako se čini, oko trideset pet kuća, ali samo jedna joj se svidela, a bila je samo na prodaju – vlasnik nije želeo da je izda. Zato se majka, kojoj je teča zaveštao dve hiljade funti, obratila tetki, izvršiteljki tečinog testamenta, i odmah su kupile kuću.

„Ali bićemo ovde svega godinu dana“, zavapio je moj otac, „ako i toliko.“

Moja majka, koja je oduvek tvrdila da je vidovita, odgovorila je da uvek mogu da prodaju kuću. Možda je nejasno videla da će njena porodica dugo živeti u toj kući.

„Kuća mi se dopala čim sam je videla“, odvrtila je samouvereno. „Odiše divnim spokojem.“

Vlasnici kuće zvali su se Braun i bili su kvekeri, a kad je majka bojažljivo rekla da joj je žao što moraju da napuste kuću u kojoj su dugo živeli, stara gospođa joj je blago odgovorila:

„Radujem se znajući da ćete vi i vaša deca živeti ovde, draga moja.“

Bio je to pravi blagoslov, rekla je moja majka.

Ja zaista verujem da je ta kuća bila blagoslovena. Bila je to sasvim obična vila, ne u pomodnom delu grada, u Vorberiju ili Linkomu, nego na drugom kraju, u staroj četvrti Tor Mohan. U to vreme putem na kom se nalazila gotovo odmah se stizalo u bogatu devonsku prirodu ispresecanu stazama i poljima. Kuća se zvala Ašfild i s prekidima mi je bila dom gotovo čitavog života.

Moj otac na kraju ipak nije stvorio dom u Americi. Toliko je zavoleo Torki da je odlučio da u njemu ostane. Smirio se uz klub, vist i prijatelje. Moja majka je mrzela da živi uz more, nije volela društvena okupljanja i nije umela da igra karte. No srećno je živela u Ašfildu, priređivala velike večere, odlazila na društvene skupove, a tokom mirnih večeri kod kuće gladno željna mesne drame pitala je oca šta se tog dana događalo u klubu. „Ništa“, odgovarao bi otac veselo.

„Frede, ali sigurno je neko rekao nešto zanimljivo.“

Moj otac poslušno kopa po pamćenju, ali ne pronalazi ništa. Onda kaže da je M. i dalje suviše škrt da bi kupio jutarnje novine, pa dolazi u klub, pročita novine tamo, a onda uporno pokušava da ih prepriča drugim članovima. „Momci, jeste li videli šta se događa u Pakistanu...“ i tako dalje. Ovo ljuti svakoga pošto je M. jedan od najbogatijih članova kluba.

Majka je čula ovo i ranije i nije zadovoljna. Otac spokojno tone u ćutanje. Naslanja se u fotelji, pruža noge prema vatri i češka glavu (što je zabranjena razonoda).

„O čemu razmišljaš, Frede?“, pita majka.

„Ni o čemu“, odgovara otac potpuno iskreno.

„Nije moguće da ne razmišljaš ni o čemu.“

Ova izjava stalno zbunjuje moju majku. Za nju je to nezamislivo. Kroz njen um misli lete brzinom laste. Ona ne samo da uvek misli o nečemu nego najčešće prebire po tri misli odjednom.

Kako sam shvatila mnogo godina kasnije, majčine ideje uvek su donekle odstupale od stvarnosti. Videla je kosmos u mnogo življim bojama nego što uistinu jeste, a ljude bolje ili gore nego što su bili. Možda zato što je u detinjstvu bila tiha i sputana, zato što je skrivala osećanja duboko ispod površine, gledala je svet kao dramu koja ponekad počinje da liči na melodramu. Njena stvaralačka mašta bila je toliko snažna da ništa nije videla kao dosadno ili obično. Imala je takođe i čudnovate nalete intuicije – iznenada bi znala šta drugi ljudi misle. Kad je moj brat kao mladić služio u vojsci i upao u novčane nevolje o kojima nije želeo da govori roditeljima, prestravila ga je jedne večeri gledajući ga dok je sedeo namršten i zabrinut. „Monti“, rekla je, „zašto si išao kod zelenaša? Jesi li pozajmljivao novac na osnovu dedinog testamenta? Nije trebalo to da uradiš. Najbolje bi bilo da odeš kod oca i sve mu ispričaš.“

Ova njena sposobnost uvek je iznenađivala našu porodicu. Moja sestra jednom je rekla: „Kad ne želim da majka nešto sazna, ja o tome čak i ne mislim ako smo u istoj prostoriji.“

II

Teško je shvatiti šta je nečije prvo sećanje. Ja se jasno sećam svog trećeg rođendana. Ispunjava me osećaj sopstvene važnosti. Popodnevna užina poslužena je u bašti – u delu bašte u kom će se kasnije mreža za ležanje njihati između dva stabla.

Tu je sto pun kolača, tu je moja rođendanska torta sa šećernim prelivom i svećicama na sredini. Tri svećice. Događa se zatim nešto uzbudljivo – sićušni crveni pauk, tako mali da ga

jedva vidim, trči preko belog stolnjaka. Majka kaže: „Taj pauk donosi sreću, Agata, sreću za tvoj rođendan...“ Onda sećanje bledi, osim delića beskrajne rasprave mog brata o tome koliko eklera sme da pojede.

Divan, bezbedan, ali uzbudljiv svet detinjstva. U mom svetu detinjstva možda je najvažnija bila bašta. Iz godine u godinu značila mi je sve više. Upoznaću svako drvo, i svakom ću dodeliti naročito značenje. Od samog početka bašta je u mojoj glavi bila podeljena na tri različita dela.

Prvi deo bila je kuhinjska bašta, omeđena visokim zidom prema ulici. Nije mi bila zanimljiva osim kao izvor malina i zelenih jabuka koje sam jela u velikim količinama. Bila je to kuhinjska bašta, ali ništa više. Ničim nije očaravala.

Drugi je bila prava bašta – veliki travnjak koji se pružao nizbrdo, načičkan izvesnim zanimljivim jedinkama. Zelenika, kedar, sekvoja (uzbudljivo visoka). Dve jele, povezane s mojim bratom i sestrom iz razloga koji su mi sada nejasni. Na Montijevu jelu mogli smo da se popnemo (odnosno da se nesigurno izvučemo na mišice uz tri grane). Medžina jela, kad se oprezno uvučemo u krošnjju, imala je sedište, primamljivu krivu granu na kojoj sam, nevidljiva za ostali svet, mogla da sedim i posmatram naokolo. Tu je bilo i ono što sam ja zvala terpentinsko drvo; lučilo je lepljivu smolu snažnog mirisa koju sam pažljivo prikupljala u listove kao „dragoceni melem“. Najzad, krunski dragulj – bukva, najveće stablo u bašti, s ukusnim žirovima koje sam s uživanjem jela. Tu je bila i crvena bukva, ali zbog nečega je nikad nisam ubrajala u moj svet drveća.

Treći deo bila je šuma. U mojoj mašti bila je i ostala velika kao nacionalni park „Nova šuma“. U njoj su rasli uglavnom jasenovi, i jedna staza vijugala je kroz nju. Sadržala je sve što se povezuje sa šumama – misterije, stravu, potajna uživanja, nepristupačnost i daljinu...

Staza kroz šumu vodila je do igrališta za tenis ili krocket na vrhu brega, ispod prozora trpezarije. Kad tu izađem, čarolija

je prestajala, nalazila sam se ponovo u svakodnevnom svetu u kom su dame, pridržavajući skute jednom rukom, igrale krocket ili, sa slamnim šesirima na glavi, tenis.

Kad se zasitim zadovoljstava „igre u bašti“, vraćala sam se u dečju sobu, u kojoj je bila Dada, nepomična tačka, uvek ista. Možda zato što je moja dadilja bila stara i reumatična, igrala sam se uvek oko nje i pored nje, ali ne baš sa njom. I uvek sam se igrala pretvaranja.

Otkako pamtim, uvek sam izmišljala drugove za igru. Prva grupa, koju pamtim samo po imenu, bili su Mačići. Ne sećam se ko su bili ti Mačići i da li sam i ja sama bila Mače, ali pamtim njihova imena: Detelina, Crni i još tri. Njihova majka zvala se Gospođa Benson.

Dada je bila dovoljno mudra da nikad ne razgovara sa mnom o Mačićima niti da pokuša da učestvuje u tihom mrmljanju oko svojih nogu. Verovatno joj je bilo drago što umem lepo sama da se zabavljam.

Užasnula sam se, međutim, jednog dana kad sam se vraćala uz stepenice s užine u bašti i čula služavku Suzan kako kaže:

„Ona baš ne mari za igračke, zar ne? Čime se igra?“

I Dadin glas kako odgovara:

„Oh, pravi se da je mače s nekim drugim mačićima.“

Zbog čega u dečjoj glavi postoji ta urođena potreba za tajanstvenošću? Saznanje da još neko – makar i Dada – zna za Mačiće duboko me je uznemirilo. Tog dana odlučila sam da nikada ništa ne mrmljam naglas kad se igram. Mačići su moji i samo moji. Niko ne sme da zna za njih.

Sigurno sam imala igračke. Štaviše, pošto sam bila voljeno dete kome se ugađalo, verovatno sam imala brojne i raznovrsne igračke, ali ih se ne sećam osim, nejasno, kutije s raznobojnim perlama koje sam nizala u ogrlice. Sećam se i jedne dosadne rođake, odrasle, koja me je stalno zadirkivala ubeđujući me da su plave perle zelene, a da su zelene plave. Ja sam tome

pristupala kao grčki filozofi, svodenjem na apsurd, ali iz učtivosti joj nisam protivrečila i šala je izbledela.

Sećam se nekih lutaka: Fibi, za koju nisam naročito marila, i jedne po imenu Rozalind ili Rozi. Imala je dugu zlatnu kosu i silno sam joj se divila, ali nisam se mnogo igrala njom. Više sam volela Mačiće. Gospođa Benson bila je veoma siromašna i sve je bilo vrlo tužno. Kapetan Benson, otac Mačića, bio je pomorski kapetan i otišao je na plovidbu, pa su zato završili u takvoj nemaštini. Saga o Mačićima tu se manje-više završavala, osim što je u mojoj mašti ostao nejasni veličanstveni finale u kom Kapetan Benson nije mrtav, nego se vraća kući s ogromnim bogatstvom baš kad je u domu Mačića zavladao krajnje očajanje.

S Mačića sam prešla na Gospođu Grin. Gospođa Grin imala je stotinu dece, od kojih su važni bili Pudlica, Veverica i Drvo.

Ta trojka pratila me je u svim mojim podvizima u bašti. Nisu bili sasvim deca, a ne sasvim ni psi, nego neka neodređena mešavina.

Jednom dnevno, kao sva dobro vaspitana deca, išla sam „u šetnju“. Mrzela sam te šetnje, a naročito neophodno pripremno zakopčavanje dugmadi na cipelama.

Zaostajala sam i vukla noge, a nekako sam podnosila te šetnje samo zahvaljujući Dadinim pričama. Imala je repertoar od šest priča, a sve su govorile o deci porodica s kojima je živela.

Više se ne sećam nijedne priče, ali pamtim da je jedna imala veze s tigrom u Indiji, jedna s majmunima i jedna sa zmijom. Bile su veoma uzbudljive i mogla sam da biram koju hoću da čujem. Dada ih je beskrajno ponavljala ne pokazujući ni najmanji nagoveštaj zamora.

Ponekad sam, kao veliku nagradu, smela Dadi da skinem snežnobelu nabranu kapicu. Bez te kapice ona se nekako povlačila u privatni život i gubila svoj službeni položaj. Onda bih, vrlo brižljivo, svezala široku plavu satensku traku oko njene

glave – uz velike napore i zadržavajući dah, pošto vezivanje mašne nije lak zadatak za četvorogodišnju devojčicu. Posle toga bih se povukla jedan korak i oduševljeno uzviknula: „Oh, Dado, tako si lepa!“

Ona bi se na to nasmešila i blago rekla: „Jesam li, dušo?“

Posle užine obukli bi me u uštirkani muslin i odveli u salon u prizemlju da se igram s majkom.

Ako su Dadine priče bile privlačne jer su uvek bile iste, pa je Dada predstavljala stabilan oslonac mog života, prednost moje majke bila je u tome što su njene priče uvek bile drugačije i što smo se praktično uvek igrale nečeg novog. Jedna priča, sećam se, govorila je o mišu po imenu Sjajnooki. Sjajnooki je imao nekoliko različitih pustolovina, ali majka je jednog dana iznenada, na moj očaj, izjavila da više nema priča o njemu. Bila sam na ivici suza kad je dodala: „Ali ispričaću ti priču o Radoznoj Sveći.“ Posle dva nastavka priče o Radoznoj Sveći – mislim da je to bila nekakva detektivska priča – došli su nam, nažalost, neki gosti, pa su naše privatne igre i priče obustavljene. Kad su gosti otišli, zatražila sam da čujem kraj priče o Radoznoj Sveći, prekinute u najuzbudljivijem trenutku, kada je zlikovac polako utrljavao otrov u sveću. Majka me je belo pogledala i očigledno nije mogla da se seti o čemu govorim. Ta nedovršena priča i dalje me opseđa. Druga divna igra bila je „Kuće“, u kojoj smo prikupljale peškire iz čitave kuće, prebacivale ih preko stolova i stolica i pravile sebi boravišta iz kojih smo izlazile četvoroonoške.

Slabo se sećam svog brata i sestre, pretpostavljam zbog toga što su u to vreme bili u internatima. Moj brat je pohađao Harou, a moja sestra školu gospođice Lorens u Brajtonu, koja je kasnije postala čuvena škola Roudin. Majku su smatrali veoma naprednom jer je poslala kćer u internat, a oca čovekom otvorenog uma jer je to dozvolio. No moja majka je uvek uživala u eksperimentima.

Sama je uglavnom eksperimentisala s religijom. Mislim da je bila urođeno mistične naravi. Imala je dara za molitvu i

razmišljanje, ali plamena vera i pobožnost otežavale su joj da odabere prikladan oblik religije. Moj napaćeni otac dozvoljavao je da ga vodi u raznovrsne hramove.

Većina ovih religijskih flertova odigrala se pre nego što sam se ja rodila. Moja majka gotovo je primljena u okrilje Rimokatoličke crkve, ali se predomislila i pristupila unitarijancima, zbog čega moj brat nikad nije kršten. Zatim se zainteresovala za teozofiju, ali joj se na jednom predavanju gospođa Besant* nije dopala. Posle kratkog ali živog zanimanja za zoroastrejstvo, vratila se, na veliko olakšanje mog oca, u bezbedno okrilje Engleske crkve, ali u takozvanu „visoku“ crkvu, po obredu vrlo blisku rimokatoličkoj. Pored kreveta je držala sliku Svetog Franje, a svakog jutra i večeri čitala je *Oponašanje Hrista* Tome Kempijskog. Tu knjigu i ja uvek držim na noćnom stočiću.

Moj otac je bio jednostavni pobožni hrišćanin. Molio se svake večeri i odlazio je u crkvu svake nedelje. Svoju veru prihvatao je zdravo za gotovo, bez samopreispitivanja, ali nije imao ništa protiv majčine vere ukrašene zamršenim obredima. Kao što sam već rekla, bio je veoma prijatan čovek.

Mislim da se obradovao što se majka vratila Engleskoj crkvi na vreme za moje krštenje. Dobila sam ime Meri po baki, Klara po majci i Agata slučajno, zato što je na putu do parohijske crkve jedna prijateljica rekla mojoj majci da je to lepo ime. Sopstvene religijske stavove izgradila sam uglavnom pod uticajem Dade, koja je bila biblijska metodistkinja. Nije odlazila u crkvu, nego je Sveto pismo čitala kod kuće.

Praznovanje nedelje bilo je vrlo važno, a svetovnost je bila teška uvreda u očima Svemogućeg. Ja lično bila sam nepodnošljivo samozadovoljna u ubeđenju da sam „spasena“. Odbijala sam da se igram nedeljom, da pevam ili prebiram po dirkama klavira, i užasno sam strepela za konačno spasenje svog oca,

* Ani Besant (*Annie Besant*, 1847–1933), britanska socijalistkinja, teozofkinja i borac za ljudska prava. (Prim. prev.)

koji je blaženo igrao krocket nedeljom po podne i zbijao vesele šale o sveštenicima, a jednom čak i o biskupu.

Moja majka, koja se vatreno zalagala za obrazovanje devojčica, odjednom je, svojstveno sebi, promenila mišljenje. Nijednom detetu ne treba dozvoliti da nauči da čita pre osme godine života; to je dobro za oči, a dobro je i za mozak.

No to nije išlo prema njenim planovima. Kad mi se dopadne priča koju su mi čitali, tražila sam da mi daju knjigu i razgledala sam stranice; u početku mi nisu govorile ništa, a onda su postepeno počele da dobijaju smisao. Kad sam šetala s Dadom, pitala sam je šta to piše iznad radnji i na oglasnim tablama. Zahvaljujući svemu tome, jednog dana sam otkrila da mogu sama da čitam knjigu *Anđeo ljubavi*, i to prilično uspešno. Zatim sam je naglas čitala i Dadi.

„Bojim se, gospođo“, izvinjavala se Dada mojoj majci sutradan, „da gospođica Agata zna da čita.“

Ovo je silno uzrujalo majku, ali ništa tu nije mogla. Nisam imala još ni pet godina, a svet knjiga otvorio se preda mnom. Od tada sam za Božiće i rođendane tražila knjige.

Otac je rekao da, kad već umem da čitam, treba da naučim i da pišem. To nije bilo ni izbliza tako prijatno. U fiokama i dalje nalazim sveske pune nesigurnih kuka i vijuga ili redova drhtavih slova B i R, koja sam, po svemu sudeći, s mukom razlikovala pošto sam naučila da čitam gledajući reči, a ne slova od kojih su sastavljene.

Zatim je moj otac rekao da bih mogla da učim i aritmetiku, pa sam se svakog jutra posle doručka smeštalala na prozorsku klupu u trpezariji i mnogo više uživala u brojevima nego u neposlušnim slovima abecede.

Otac je bio zadovoljan i vrlo ponosan zbog mog napretka, pa mi je dao malu smeđu knjigu pod naslovom *Zadaci*. Volela sam *Zadatke*. Iako se samo bavila prikrivenim osnovnim matematičkim operacijama, imala je primamljivu atmosferu. „Džon ima pet, a Džordž šest jabuka. Ako Džon uzme dve jabuke

od Džordža, koliko će imati jabuka uveče?“, i tako dalje. Kad danas razmišljam o tom zadatku, osećam potrebu da odgovorim: „Zависи od toga koliko Džordž voli jabuke.“ Ali tada sam napisala četiri, osećajući se kao neko ko je rešio težak problem, i samostalno sam dodala: „A Džon će imati sedam.“ To što sam volela aritmetiku bilo je čudnovato mojoj majci, koja, kao što je i sama priznavala, nikad nije umela da izađe na kraj s brojevima i imala je toliko nevolja s računima našeg domaćinstva da je otac to preuzeo na sebe.

Sledeće uzbuđenje u mom životu bio je kanarinac kog sam dobila na poklon. Zvao se Zlatko i lako se pripitomio: skakutao je po dečjoj sobi, ponekad je sedeo na Dadinoj kapici i sletao mi je na prst kad ga pozovem. Bio je ne samo moja ptica nego i početak nove tajne sage. Glavni likovi bili su Diki i Gospođa Diki. Jahali su na bojnim konjima po čitavoj zemlji (bašti), doživljavali velike pustolovine i jedva izmicali bandama pljačkaša.

Jednog dana dogodila se strašna nesreća. Zlatko je nestao. Prozor je bio otvoren, a vratanca kaveza nismo zabravili. Bili smo sigurni da je odleteo. Još se sećam tog stravičnog, beskrajnog dana. Plakala sam i plakala. Stavili smo na prozor kavez s grumenom šećera između rešetaka. Majka i ja išle smo po bašti i dozivale: „Diki, Diki, Diki.“ Služavki je majka zapretila otpuštanjem na licu mesta jer je veselo rekla: „Najverovatnije ga je zgrabila neka mačka“, a ja sam na to ponovo briznula u plač.

Kad sam legla u postelju, povremeno šmrcajući i držeći majku za ruku, čule smo tihi vedri cvrkut i Gospodin Diki je sleteo s garnišne. Obleteo je sobu i ušao u kavez. Oh, kakvo neverovatno čudo i radost! Čitavog tog dana – tog beskrajnog tužnog dana – Diki je sedeo na garnišni.

Moja majka je, u duhu vremena, unela malo poučne viedrine u taj događaj.

„Vidiš li koliko si bila luckasta“, rekla je, „što si toliko plakala zabadava? Nikad nemoj da plačeš zbog nečega dok nisi potpuno sigurna.“

Obećala sam joj da neću.

Osim radosti zbog Dikijeve povratka, tada sam osetila još nešto – snagu majčine ljubavi i razumevanja u nevolji. Bilo je nečeg magnetskog i lekovitog u njenom dodiru. Niko nije bolji prema bolesnicima od nje. Davala im je sopstvenu snagu i životnu energiju.

III

Najvažnije ljudsko biće u mojim ranim godinama bila je Dada, a oko Dade i mene postojao je naš posebni svet: Dečja soba.

I danas vidim zidne tapete – svetloljubičaste perunike penju se po zidovima u beskrajno ponavljanom obrascu. Često sam ležala u postelji i gledala ih na svetlu vatre ili Dadine prigušene petrolejke na stolu. Perunike su mi bile lepe. Štaviše, čitavog života volela sam svetloljubičastu boju.

Dada je sedela pored stola i šila ili krpila. Moj krevet bio je zaklonjen paravanom i trebalo bi da spavam, ali obično sam bila budna, divila se perunikama, pokušavala da razaznam kako se tačno prepliću i smišljala nove pustolovine za Mačice. U pola deset služavka Suzan donela bi poslužavnik s Dadinom večerom. Suzan je bila krupna devojka, nezgrapno se kretala i često je obarala stvari. Dada i ona bi šapatom porazgovarale, a kad Suzan ode, Dada bi provirila iza paravana.

„Mislila sam da si već zaspala. Hoćeš da probaš?“

„O, Dado, hoću, molim te.“

Onda bi mi stavila u usta zalogaj izvrsnog bifteka. Ne verujem da je Dada stalno večerala biftek, ali u mom sećanju uvek je to bio biftek.

Druga važna ličnost u kući bila je naša kuvarica Džejn, koja je vladala kuhinjom s nadmoćnim spokojem kraljice. Došla je u majčinu službu kao mršava devetnaestogodišnja devojka, sudopera unapređena u kuvaricu. Ostala je s nama četrdeset

godina i otišla je teška najmanje sto kilograma. Za tih četrdeset godina nikad nije pokazala nikakva osećanja, ali kad ju je brat najzad privoleo da dođe da mu vodi kuću u Kornvolu, suze su joj tiho klizile niz obraze dok je odlazila. Ponela je sa sobom jedan sanduk, verovatno isti onaj s kojim je i došla. Za sve te godine nije stekla ništa. Bila je, prema današnjim merilima, vrhunska kuvarica, ali moja majka se povremeno žalila da nema mašte.

„Oh, šta ćemo večeras poslužiti za desert. Ti predloži nešto, Džejn.“

„Šta kažete na jedan fini kameni kolač, gospođo?“

Džejn je uvek predlagala kameni kolač, ali moja majka zbog nečega nije to podnosila i uvek bi rekla ne, nećemo kameni kolač, želimo nešto drugo. Ni dan-danas ne znam šta je to kameni kolač, a nije znala ni majka – samo je govorila da joj zvuči dosadno.

Džejn je, otkako je pamtim, bila ogromna – jedna od najdebljih žena koje sam ikada videla. Imala je spokojno lice, kosu razdeljenu na sredini – divnu, prirodno talasastu tamnu kosu uvijenu u punđu na vratu. Vilice su joj se stalno ritmično pomerale jer je uvek nešto jela – komad peciva, sveže ispečenu pogačicu ili kolačić – pa je ličila na veliku dobroćudnu kravu koja stalno preživa.

U kuhinji se jelo izvrsno. Posle običnog doručka, posluga je za užinu u jedanaest sati uživala u kakaou i sveže ispečenim kolačićima, zemičkama ili toplom pecivu sa džemom. Ručali su kad mi završimo, a po pravilima ponašanja kuhinja je nama bila zabranjena zona dok sat ne otkuca tri. Meni je majka rekla da nikada ne ulazim u kuhinju u vreme ručka. „To je njihovo vreme i ne smemo ih uznemiravati.“

Ako je zbog nekih nepredviđenih okolnosti, kao što je otkazivanje gostiju za večeru, trebalo preneti poruku kuhinji, majka se uvek izvinjavala što ih uznemirava, a prema nepisanom zakonu, posluga, ako je sedela, nije ustajala kad ona uđe.

Posluga je radila veoma mnogo. Džejn je svakodnevno spremala večere od pet jela za sedam do osam ljudi. Za velike večere s dvanaest ili više ljudi služene su po dve vrste svakog jela – dve supe, dva jela od ribe i tako dalje. Služavka je stalno čistila oko četrdeset srebrnih okvira za fotografije i srebrni toaletni pribor, iznosila i praznila sedeće kade (imali smo kupatilo, ali mojoj majci je bilo odbojno da koristi kadu koju je koristio neko drugi), nosila je toplu vodu u spavaće sobe četiri puta dnevno, zimi palila vatre u sobama i svakog popodneva krpila posteljenu i slično. Sobarica je čistila neverovatne količine srebrnog pribora za jelo, brižljivo i s ljubavlju prala čaše u velikoj posudi od lakiranog papirmašea i savršeno posluživala za trpezom.

Uprkos ovim napornim dužnostima posluga je, mislim, bila vrlo srećna, uglavnom zbog toga što je znala da je cenjena kao stručna radna snaga koja obavlja stručne poslove. Zbog toga je uživala neki tajanstveni ugled i s visine gledala na prodavce i slično osoblje.

Kad bih danas bila dete, najviše bi mi nedostajala posluga. Deci je posluga bila najživopisniji deo svakodnevnog života. Dadilje i negovateljice pune su ispraznih fraza; posluga je u život unosila dramu, zabavu i svakovrsno neodređeno, ali zanimljivo znanje.

Sluge ne samo što nisu bile robovi nego su često bile tirani. Znali su „svoje mesto“, kao što sam rekla, ali to nije podrazumevalo poniznost, nego profesionalni ponos. Posluga je početkom dvadesetog veka bila visoko stručna. Sobarice su morale da budu visoke, da deluju bistro, da prođu savršenu obuku, da umeju pravim tonom da promrmljaju: „Belo vino ili šeri?“ Izvodile su zamršena čuda dvorenja gospode.

Sumnjam da danas igde postoji prava kućna posluga. Verovatno neki muškarci i žene od sedamdeset ili osamdeset godina još hramaju negde, ali osim njih postoje samo kućne pomoćnice, konobarice, oni koji „čine usluge“, spremačice,

zaposlene pomoćnice i ljupke mlade žene koje žele da zarade nešto dodatnog novca radeći kada to odgovara njima i potrebama njihove dece. To su prijatni amateri i često postaju prijatelji ukućana, ali retko kad izazivaju strahopoštovanje s kojim smo mi posmatrali našu poslugu.

Posluga, naravno, nije bila neka naročita raskoš i nisu je imali samo bogataši; razlika je bila samo u tome što su bogataši imali više posluge.

Imali su batlere, lakeje, služavke, sobarice, pomoćne služavke, pomoćne kuvarice i tako dalje. Pri dnu lestvice bogatstva i uticaja nalazilo se ono što je Bari Pejn tako lepo opisao u svojim sjajnim knjigama priča *Eliza* i *Elizin muž* kao „devojkicu“.

Naša posluga meni je bila daleko stvarnija od majčinih prijatelja i naše dalje rodbine. Treba samo da sklopim oči da bih videla Džejn kako se veličanstveno kreće po kuhinji, bujnih grudi, ogromnih bokova, opasana uštirkanom keceljom. Gojaznost kao da joj nije smetala, nikada je nisu bolela stopala, kolena ili gležnjevi, a ako je i imala visok krvni pritisak, toga nije bila svesna. Koliko se sećam, nikad se nije razbolela. Bila je olimpijska junakinja. Ako je imala kakvih osećanja, nikad ih nije pokazivala; nije preterivala ni u milosti ni u gnevu; samo kad je pripremala velike večere, lako bi se zajapurila. Duboki spokoj njene ličnosti tih dana mogao bi se opisati kao „lako zatalasan“ – lice joj je bilo malo crvenije, usne čvrsto stisnute, čelo blago namršteno. Tada bi me vrlo odlučno izbacivala iz kuhinje. „Čujte, gospođice Agata, danas nemam vremena – imam mnogo posla. Daću vam šaku suvog grožđa, a onda idite u baštu i nemojte više da me uznemiravate.“ Odmah sam odlazila, kao i uvek pod dubokim utiskom njenih reči.

Njene osnovne osobine bile su povučенost i odsutnost. Znali smo da ima brata, ali ništa više. Nikada nije govorila o svojoj porodici. Došla je kod nas iz Kornvola. Zvala se gospođa Rou, ali to je bila samo počasna titula. Kao i sva dobra posluga, znala

je svoje mesto. Bilo je to zapovedničko mesto i Džejn je jasno stavljala do znanja svima koji su radili u kući da je ona glavna.

Sigurno se ponosila izvanrednim jelima koja je spremala, ali to nikad nije pokazivala niti je o tome govorila. Prihvatala je pohvale za večere sutradan ujutru bez ikakvog znaka zadovoljstva, mada mislim da joj je iskreno bilo drago kada moj otac siđe u kuhinju i čestita joj.

Tu je bila i Barkerova, jedna naša služavka, koja mi je otvorila još jedan pogled na svet. Njen otac bio je izuzetno strog pripadnik Plimutske braće,* a Barkerova je bila i te kako svesna greha i činjenice da se na izvestan način udaljila od očeve vere. „Osuđena sam na večni pakao, u to nema sumnje“, govorila je s nekakvim vedrim zadovoljstvom. „Ne znam šta bi moj otac rekao kad bi znao da idem na službe Engleske crkve i da, štaviše, uživam u njima. Uživala sam u parohovoj propovedi prošle nedelje, a s uživanjem sam i pevala.“

Moja majka je jednom čula neku devojčicu koja nam je bila u gostima kako kaže sobarici: „Oh, pa ti si obična sluškinja!“ Mala gošća smesta je dobila grdnju.

„Da te više nikad nisam čula da tako govoriš s poslugom. Prema posluzi se treba ponašati krajnje učtivo. Oni obavljaju stručan posao koji ti ne bi umela da radiš bez duge obuke. I upamti, oni ne mogu da ti uzvrate. Moraš uvek biti učtiva prema ljudima kojima položaj zabranjuje da budu nepristojni prema tebi. Ako si neučtiva, preziraće te, i to s pravom, jer se nisi ponašala kao dama.“

U to doba utvuljivalo nam se u glavu da moramo biti „mlade dame“. To je obuhvatalo neka čudnovata pravila.

Počevši od učtivosti prema posluzi i osoblju, među pravilima su bila i sledeća: „Uvek ostavi nešto na tanjiru.“ „Nemoj da

* Konzervativni jevanđelistički hrišćanski pokret nastao u Dablinu u trećoj deceniji XIX veka, čiji je prvi skup održan 1831. godine u Plimutu. (Prim. prev.)